

J.S. MILL'İN LIBERAL DÜŞÜNCE GELENEĞİ İÇİNDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yılmaz BAYRAM*

Özet: Mill'e göre iktisadi ve siyasi güç kitlelere doğru yayılmakla beraber rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi çalışanlar üzerinde paternalist bir hiyerarşik yapı oluşturmaktadır. Bu nedenle de laissez-faire ekonomik felsefesine olan mutlak güvenini kaybetmiştir. Ona göre modern sanayi toplumunun bireysel özgürlüğün kurumlaşmasına olanak sağlayacak koşulları üretmesi gerekmektedir.

Mill, esas itibarıyla klasik liberal düşünce geleneğinin bir temsilcisi olarak kabul edilir. Fakat on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda meydana gelen sosyo-ekonomik gelişmelerden oldukça etkilenmiş bir düşünürdür. Buna bağlı olarak özgürlüğü ahlâki sorumluluk çerçevesinde ele alarak pozitif özgürlük anlayışına doğru kaymıştır. Bu bağlamda devletin sosyal hayata seçici müdahalesini öngören sosyal liberalizm ile ilişkilendirilmiş, klasik liberalizmle modern liberalizm arasında köprü rolü oynayan bir düşünür olarak nitelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: John Stuart Mill, İktisadi Özgürlük, Sosyal Liberalizm.

An Evaluation On The Place Of J. S. Mill Within Liberalist Tradition

Abstract: According to Mill, while economic and political power spreads through masses, free market economy based on competition constitutes a paternalist hierarchical structure on labor. Therefore, he lost his absolute trust on laissez – faire economic philosophy. Competition based free market economy of course more superior than feudalism. However, modern industrialized society should produce conditions which might allow institutionalization of individual freedom.

Mill is essentially deemed as a representative of classical liberalist tradition. However, he is philosopher who was influenced significantly by socio-economic developments occurred in eighteenth and nineteenth centuries. Accordingly, he slightly shifted to positive liberalism by addressing liberalism within the framework of moral responsibility. In this context, he is linked to social liberalism which anticipates selective intervention of government to social life and classified as a philosopher who plays a connecting role between classical liberalism and modern liberalism.

Keywords: John Stuart Mill, Economic Freedom, Social Liberalism.

* Arş. Gör. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, (galomoram@hotmail.com)

GİRİŞ

Özgürlük, özellikle de ifade özgürlüğü denince akla gelen ilk isimlerden olan John Stuart Mill (1806-1873), on dokuzuncu yüzyılın en önemli düşünürlerinden biridir. Mill'in özgürlük anlayışının temelinde bireysel özerklik ve çeşitlilik düşüncesi bulunmaktadır. Kısıtlamanın başlı başına kötü bir şey olduğunu düşünen Mill'e göre her bir bireyin kendi seçtiği yoldan ilerleyerek hayatına yöne vermesi özgürlüğün vazgeçilmez bileşenidir. Bu nedenle de bireyselliğe yönelik her türlü müdahaleye karşı kuşkucu bir tutum sergilemektedir. Her türlü ilerlemenin ve gelişmenin bireylerden geldiğini düşünen Mill, iktisadi anlamda da bireysel girişimler lehinde bir tutum sergilemektedir.

Düşünceleri on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin etkileri çerçevesinde şekillenen Mill, toplumsal reformlara yönelik mücadele eden Felsefi Radikaller içinde yetişmiştir. Klasik iktisat kuramlarının ve özellikle David Ricardo'nun şekillendirdiği iktisadi düşüncelerinin temelinde piyasa rekabetine duyulan güven vardır. Piyasa rekabetinin verimsizliğe ve sömürüye karşı temel güvence noktası oluşturduğunu düşünen Mill (Gray, 2001: 207), rekabetin gerekli olmayacağı herhangi bir zamanın önceden kestirilemeyeceğini savunmaktadır. Ticaret ve sanayi ruhunun ahlâki sorunları üzerine eğilerek doğuştan gelen eşitsizliklere, özellikle de fırsat eşitsizliğine vurgu yapmaktadır. Sosyalist düşüncelerden etkilenen ve pek çok noktada aynı düşüncede olduğunu ifade eden Mill, üretimden ziyade dağıtım koşulları ile servet ve gelirin yeniden bölüşümü üzerinde durmaktadır.

Mill, klasik liberal düşünce geleneğinin içinde yetişmiş olmasına rağmen modern sanayi toplumunun ürettiği sosyo-ekonomik sorunlara çözüm arayışında birbirinden farklı eğilimlerden beslenmiştir. Özellikle sosyalizme olan ilgisi nedeniyle sosyal adalet üzerinde kafa yoran Mill, buna bağlı olarak devlet müdahalelerine olumlu bakan pozitif özgürlük anlayışına kaymıştır. Bu nedenle de sosyal devlet anlayışının savunucusu ve bir anlamda sosyal liberal olarak kabul edilmekte, bu bağlamda klasik liberalizmle modern liberalizm arasında köprü rolü oynayan bir düşünür olarak ele alınmaktadır.

1. Klasik Liberalizmden Modern Liberalizme Geçiş

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaşanan sosyal, siyasal ve iktisadi gelişmeler liberal düşünce içinde önemli tartışmalara yol açmıştı. Modern sanayi toplumunun getirdiği sosyal eşitsizlikler erken dönem liberal anlayışın kendini revize etme gereği duymasına neden olmuştu. Sınırsız kapitalizmin her birey için kendini gerçekleştirme eşit fırsatlar sunmadığı görülmüştü. Klasik liberal anlayıştaki minimal devlet, ortaya çıkan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri gidermede yetersiz kalmıştı. Bireyi "ihtiyaç sahibi vatandaş" olarak ele alan bu dönemde devletin de pasif rolünü terk ederek bütün vatandaşların kendilerine tanınan hak ve hürriyetlerden yararlanmalarını sağlamak amacıyla müdahalede bulunması ve tedbirler alması zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Bunun anlamı devletin fonksiyonlarında

sosyal yönde genişlemelerin olmasıdır (Kapani, 1993: 52). Bu nedenle müdahaleci veya imkân tanıyan bir devletin gelişimi ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyıl liberalizmi olarak adlandırılan sözkonusu modern liberal anlayışta piyasanın bireylere gelişim için eşit fırsatlar sunmadığı durumlarda bunun ancak yönetim tarafından üstlenilmiş müşterek bir eylemle gerçekleştirilebileceği kabul edilir (Heywood, 2007: 70-3).

Devletin bireysel alana müdahalesinin olabildiğince sınırlandırılması gerektiği düşüncesinin egemen olduğu erken dönem liberalizmine karşı modern liberalizm devletin sosyal sorunların giderilmesinde sorumluluk alması gerektiğine işaret etmektedir. Modern liberalizm, esas itibarıyla devlet müdahalelerine daha sempatik bakılmasıyla tanımlanmaktadır. Modern sanayi toplumunda yaşanan sıkıntıların aşılmasında, özellikle bireyi koruyarak özgürlüğü genişletebilecek olan sosyal refahın artırılmasında devlet müdahalelerini olumlayan bir bakış açısıyla karakterize edilmektedir. Yirminci yüzyıl refah devleti anlayışında ifadesini bulan modern liberalizm, sınırlandırılmamış kapitalist düzenin neden olduğu bireysel ve toplumsal sorunların fırsat eşitliği temelinde giderilmesinde devlete sorumluluk yüklemektedir.

Erken dönem veya klasik liberalizmin temel ilkesi bireyciliktir. Her birey kendi çıkarlarının yegâne bekçisi olduğu gibi kendi “doğru” ve “iyi” anlayışını belirlemeye de muktedirdir. Bu anlamda her birey kendi amaçlarına ulaşmak adına en makul kararları alma yeteneğine haizdir. Klasik liberal düşüncede özgürlük “müdahalesizlik” anlamında birey üzerinde onun iradesine rağmen harici bir sınırlamaların olmaması şeklinde ifade edilen negatif özgürlüktür. Bireysel özgürlük, liberalizmin merkezi değeridir; ona eşitlik, adalet veya otoriteye göre öncelik tanınmaktadır (Heywood, 2006: 61). Toplumun temel birimi birey olduğu gibi bireyin hakları da toplumdan önce gelmektedir. Kendi çıkarını en iyi bilen bireyin, toplumun veya devletin müdahale etmemesi gereken belirli bir özel alana sahip olması liberal özgürlük anlayışın merkezinde yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında bireylerin tercih özgürlüğünün bir yansıması olan eylemlerine toplumun ve devletin müdahale edebileceği durumlar asgari sınırdan tutulmaktadır.

Modern liberalizmde ise daha “pozitif” bir özgürlük kavramlaştırması vardır. Pozitif özgürlük aslında sanayi devriminin ve piyasa kapitalizminin yıkıcı etkilerine karşı bireyin korunmasını temel alan ve insancıl tepkilere dayalı olarak kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişmedir (Yılmaz, 2001: 37-8). Birey yalnızca devletin ve toplumun meşru olmayan müdahalelerine karşı ileri sürebileceği hak ve özgürlüklerin sahibi olarak görülmemekte, aynı zamanda özgürlüğüne ve kendini gerçekleştirme çabasına engel olan sorunların çözümünde devletin hizmetini talep etme hakkına da sahip olan vatandaş olarak ele alınmaktadır.

Devletin sorumluluk ve müdahale alanını genişletmek suretiyle modern liberalizm sosyalizme yaklaşmış olabilir ancak buna bağlı olarak ana liberal fikirlerin terk edildiği düşünülmemelidir. Modern liberalizm asla toplumu veya kolektivitreyi bireyin önüne koymamaktadır (Heywood, 2007: 74). Modern liberallerin kolektif önlemlere ve hükümet müdahalesine verdikleri destek daima şartlı olmuştur. Onların

kaygısı, her şeyden önce bireyleri içinde bulundukları durumun gerektirdiği sorumlulukları almaya ve kendi ahlaki tercihlerini yapmaya muktedir kılacak noktaya yükseltmektir. Bu açıdan bakıldığında modern liberalizm, liberalizm ilkeleriyle refah ve yeniden dağıtım siyasetini uzlaştırma çabaları olarak da tarif edilebilir (Heywood, 2006: 65).

2. Klasik Liberal Geleneğin Temsilcisi Mill'den Sosyal Liberal Mill'e

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda meydana gelen gelişmelerin izleri yaşamının ve düşüncelerinin her alanında görülen John Stuart Mill (1806-1873), esas itibarıyla liberal düşünce geleneğinin bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Hayek'e göre Mill'in liberal düşünce üzerindeki etkisi o denli büyüktür ki, ölümünün ardından kırk yıl boyunca liberal düşünceye hiç kimsenin olmadığı kadar fazla hükmetmiştir (Hayek, 1963: xvi).

Modern liberal anlayış sanayi devriminin toplumsal yıkıcılığına ve bunu önleyecek hiçbir önlem almadan sanayileşmeyi özendiren politikaların düşüncesizliğine karşı kendiliğinden ortaya çıkan bir savunma olarak görülmektedir. Mill'in yaşadığı dönemde insancıl duyguların sonucu olan bu tepkiler neticesinde laissez-faire'e getirilen sınırlamalar yaygın bir toplumsal ve siyasal kabul görmüştür. Mill'in felsefesi de bu noktada kendini göstermektedir (Sabine, 2000: 111-20).

Mill'in özgürlük anlayışında genel olarak negatif özgürlüğü içeren bireysel özgürlük vurgusu egemendir. Negatif özgürlük anlayışının temel ilkelerinden biri olan bireylerin kendi çıkarlarını en iyi yine kendisinin bildiği varsayımı onun özgürlük anlayışında da temel değerdedir. Ancak Mill sanayi toplumunun kendine özgü sorunlarından etkilenmiş bir düşünürdür. Ona göre insanlık uygarlığın ilerlemesi sayesinde önemli kazanımlar elde etmiştir ancak bu kazanımlar bireyselliğin yok olması ve ortaya çıkan yeni eşitsizlikler gibi yüksek bir bedel karşılığında elde edilmiştir. Özgürlüğü ahlaki sorumluluk çerçevesinde ele alan Mill, bireyin özgürlük ile sanayi toplumunun gereklerini bağdaştırmaya çalışmıştır (Şaylan, 2008: 137).

Mill'in vurgulamaya çalıştığı nokta liberal kültürün vicdan ve görev gibi güdülerin kaybolması halinde ayakta kalamayacağı ve indirgemeci hazcı bakışın ahlaki duyarlılığın çöküşüne yol açacağıdır (Capaldi, 2011: 147). Bireysel özgürlüğe yasal veya toplumsal engeller olabildiği gibi, kendini gerçekleştirme adına gereken fırsatların eksikliği anlamında kaynak ve olanakların da kısıtlayıcı etkisi üzerinde durmuştur (Baum, 2007: 112-4). Bu nedenle de temelde negatif özgürlük anlayışının bir teorisyeni olarak görülmesine rağmen pozitif özgürlük anlayışına doğru yönelmiştir.

Mill, her ne kadar kendi normatif düşüncesinde bireye dayanan evrensel ilkeleri vurgulamışsa da, toplum görüşüyle ilgili olarak sosyal çevrenin bireyin oluşumundaki önemini farkındadır. Bu kavram özellikle Mill'in düşüncesinin sosyal-liberal yönlerini içermektedir (Skirbekk, Gilje, 2006: 346). Düşüncelerine toplumsalcı bir bakış açısı eklemleyen Mill, toplum içinde var olan ve faydası

toplumsal faydaya bağlı olan bireyi evrensel psikolojik dürtülerle hareket eden bir varlık olarak kabul etmemektedir. Bu yönüyle bireyi her halükarda rasyonel olarak davranan bir aktör olarak kabul eden klasik liberal anlayışın dışına çıkmakta ve sosyal liberal bir filozof olarak tanımlanmaktadır (Çaha, 2012: 14). Sosyal çevrenin belirleyici rolüne dikkat çeken Mill, hem bireye hem de topluma ahlâki bir sorumluluk yüklemektedir. Bu anlamda devleti bireysel fayda ile toplumsal faydanın uyumlaştırılması idealini gözeten ahlâki bir varlık olarak gören Mill'in düşünceleri, bireysel özgürlük ile toplumsal sorumluluk dengesini sağlama çabalarının çelişkilerini içeriyor görünmektedir. Ancak onun bireysellikte toplum arasındaki sınırı belirlemek için kullandığı zarar ilkesi tereddütsüz liberaldir (Barry, 2004: 239). Kendisiyle özdeşleşen zarar ilkesine göre herhangi bir bireyin kendi iradesine rağmen üzerinde kullanılabilecek meşru müdahalenin yegâne amacı başkalarına yönelik zararın engellenmesidir.

Liberal düşüncede devlet düzen ve istikrarın teminatı olarak görülmektedir. Ancak iktidarın yozlaşmasına ve bireysel özgürlüğe karşı bir tehdit oluşturmaya karşı uyanık olunması gerekir. Bu nedenle de sınırlı yönetim anlayışı temel değerdedir. Mill'in siyasal yapı ile ilgili önerilerinin de hükümetin kapsamını sınırlandırmakla ilgilenen ve keyfi gücün demokratik bir çoğunluktan kaynaklanmakla daha kabul edilebilir olmadığına inanan klasik bir liberal çizgi vardır (Gray, 2001: 207). Ona göre toplumsal ve siyasal güç orta sınıflara doğru kaymakta olduğundan halkın katılımın dayanan çoğulcu bir yönetim sistemi olan demokrasi uygar bir toplumun kaçınılmaz olan yönetim sistemidir. Bu anlamda parlamenter demokrasi fikrini desteklemektedir. Ancak Rousseau'nun fikirlerini çağrıştıran ve siyasal katılımın erdemleriyle ilgili olan demokrasi anlayışı Mill'in eserlerinde liberal bir yoruma tabi tutulmuştur (Heywood, 2007: 57). Mill, oy verme hakkının kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmesinden yana olmakla beraber, siyasi eşitliği reddetmekte ve niteliğe dayalı çoğul oy hakkını savunarak elitist bir tavır sergilemektedir. Ahlakî değer anlamında bireyleri eşit olarak gören liberal düşünce özellikle hukuki ve siyasi eşitlikte (bir kişi bir oy, bir oy bir değer) belirginleşmektedir. Mill'in düşünceleri şekli siyasi eşitliği reddetmesi bakımından klasik liberal düşünceden farklılık göstermekte, bu anlamda da bir seçkinci olarak görülmektedir. Fakat bu seçkincilik otoriterden değil, bir anlamda liberal seçkinciliktir. (Skorupski, 2007: 102).

3. Mill'in Liberal Anlayışında Devlet Faaliyetlerinin Sınırları

Devleti zorunlu bir kötülük olarak gören klasik liberal düşüncede minimal veya gece bekçisi devlet olarak anlayışı egemendir. Herhangi bir değer anlayışını topluma dayatmaması gereken devlet "iyi hakkında nötr" olmalıdır (Barry, 2004: 19). Bu anlamda devlet faaliyetlerini bir tür gece bekçiliğine indirgeyen klasik liberal doktrin Mill'in düşüncelerinin de temel çerçevesini oluşturmaktadır. Devlet müdahalelerinin bireyselliğe yönelik etkileri konusunda duyarlı olan Mill, her türlü otoriter yapılanmalara karşı uyanık olunması gerektiği üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

Mill açısından kısıtlama başlı başına kötü bir şeydir. Hem bireylerin hem de toplumun genel çıkarına zarar verdiği için yanlıştır. Ona göre devlet, baskıcı güç kullanmadan, yolsuzluğa bulaşmadan ve yarardan çok zarar vermeden bireyin özgürce eylemde bulunması üzerinde bir kısıtlamaya gidemez. Ancak devletin ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunların çözümünde yasal reformlar aracılığıyla müdahalesine karşı değildir. Bir yönüyle sosyal-liberal olarak kabul edilen Mill'e göre en az miktarda devlet veya hükümet müdahalesi en azami derecede özgürlükle eş anlamlı değildir (Skirbekk, Gilje, 2006: 346). On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ve insanı "ihtiyaç sahibi vatandaş" olarak gören anlayıştan etkilenen Mill, devletin pasif rolünü terk ederek sınırlı müdahalelerde bulunmasına kapı aralamıştır. Klasik liberalizmin müdahalesizlik anlayışı onun özgürlük anlayışını oluşturan bir çerçeve olmakla beraber, klasik liberallerin eğitim düzeyi ne olursa olsun güvendikleri rasyonel bireye aynı ölçüde güvenmemektedir. Bu bakımdan bireylere ait olanın bir kısmını özellikle eğitimdeki ve ekonomideki rolüyle "üstün bireylerin" denetiminde olan devlete devretmektedir (Çaha, 2012: 29). Ona göre bazı faaliyetlerin meşru bir surette kontrol altına alınabilmeleri durumu ilkesel olarak inkâr edilemez bir durumdur. Devletin müdahalelerine "kesinlikle yararlı olduğu durumlar dışında izin verilmemelidir gibi basit ama muğlak bir kuraldan söz edilebileceğini" (Mill, 1965: 804) ifade eden Mill için genel kural, devletin toplumsal işlere müdahalesinin mümkün olan en dar sınırlar içinde tutulmasıdır. Mill için sınırlı bir meşru hareket alanı olarak görülen devletin zorunlu yasal müdahaleleri, bireylerin kendi çıkarlarının farkında olmadığı ve bu çıkarları elde etmek için devlet veya başka herhangi bir kamu kurumundan daha iyi bir araç bilinmediği noktada haklı görülebilir. Bu noktada özgürlüğü önceleyerek devlet müdahalelerinin sınırlarını bu çerçevede belirler. Siyaset ekonomiyi ancak özgürlüğü geliştirmek için müdahale edebilir. Ona göre siyasi ve ekonomik kurumların bağımsızlığa yaptıkları katkıya göre değerlendirilmesi ve mümkünse buna göre yapılandırılması gerekir (Capaldi, 2011: 222-32).

4. Mill'in İktisadi Özgürlük Anlayışı

Mill açısından bir kendi kaderini tayin hakkı olarak görülmesi gereken özgürlük, insan doğasının ve karakterinin gerekleriyle uyumlu bir şekilde bireyin kendi potansiyelini hayata geçirmesi ve kendini gerçekleştirmesi adına temel değerdedir. Gelişmenin ve ilerlemenin kaynağı birey olduğu gibi, onun da tek şaşmaz ve sürekli kaynağı özgürlüktür. Mill'e göre modern sanayi toplumunun ürettiği sorunların üstesinden gelebilecek tek şey bireysel özerkliktir. Mill'in özgürlüğe yönelik genel düşüncelerine yön veren bireysel özerklik ve çeşitlilik anlayışının iktisadi özgürlük düşüncelerinde de belirleyici rolü bulunmaktadır. İlerlemeye yönelik en önemli adımların ilk olarak bireylerden geldiğini düşünen Mill, iktisadi anlamda da bireysel girişimler lehinde bir tutum sergilemiştir. Bu nedenle de hükümete ve onun bireyselliğe yönelik müdahalelerine karşı kuşkucu tavrını her zaman sürdürmüştür

Eserlerini yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerinin bir yansıması olarak ortaya koyan Mill, önemli ölçüde modern sanayi toplumunun neden olduğu sorunlara ilişkin eleştirel yaklaşımların etkisinde kalmıştır. Değişim ve reform taleplerinin özellikle alt sınıflarca yüksek sesle dile getirildiği bir dönem yaşanmakta olduğunu, bu rüzgarın nimetlerinden en verimli şekilde yararlanmanın da ancak rekabete dayalı piyasa ekonomisiyle mümkün olacağını ifade etmektedir (Capaldi, 2101: 207). Mill, modern toplumu birbiriyle çatışan iki sınıfın varlığıyla ele almıştır: bir tarafta siyasal anlamda oldukça baskın durumda olan çok zengin bir azınlık, diğer tarafta da toplumun çoğunluğunu oluşturan orta sınıf ve işçi sınıfı. Ona göre iktisadi ve siyasi güç kitlelere doğru yayılmaktadır ve bunun bazı çekincelere rağmen kötü bir şey olarak görülmemesi gerekmektedir (Mill, 1977a: 200). Üstelik uygarlığın yükselişinin getirdiği nimetlerden halk kitleleri ve orta sınıf aristokrasiye oranla daha fazla yararlanmıştır.

İktisadi olmaktan ziyade ahlâki açıdan korumacılığa karşı olan (Sabine, 2000: 127) Mill'e göre siyasal ve toplumsal anlamda korumacılığa dayanan feodal toplum yapısında alt sınıfların kaderi üst sınıfların paternalist korumacılığına bağlıydı (Mill, 1965: 759). On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca sosyal ve ekonomik güç zengin azınlık sınıftan orta sınıfa kaymıştır. Mill, siyasal gücü tek başına kazanacak kadar güçlü olmadığı ve çıkarlarını orta sınıf temsil ettiği için işçi sınıfını orta sınıfın bağımlı bir müttefiki olarak ele almaktadır (Sullivan, 1981: 248-9). Ancak kapitalist düzenin çalışan sınıf üzerinde aynı paternalist hiyerarşik yapıyı yaratma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu görerek laissez-faire ekonomik felsefesine olan güvenini kaybetmeye başlamıştır. Rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi elbette feodalizmden çok daha üstündür. Ancak modern sanayi toplumunun bireysel bağımsızlığın kurumlaşmasına olanak sağlayacak maddi koşulları üretmesi gerekmektedir. Homo economicus benzeri soyutlamalara karşı olan Mill, klasik ekonomideki ahlâki egoizmin, işçinin sermaye sahibinin yanında yönetimde yer almadığı bir yapıda işçi sınıfına yönelik yeni bir psikolojik kölelik yaratmasından endişe etmektedir (Capaldi, 2011: 202-16).

Mill, kapitalist sistemin bireylerin iktisadi özgürlüklerine imkân vermediğini, sanayileşme çağıyla beraber alt sınıfların önemli siyasal haklar elde etmelerine rağmen iktisadi özgürlüklerinin aynı oranda gelişmediğini düşünmektedir. Bu nedenle de mevcut yapıda bireyselliğe ve iktisadi özgürlüklere yönelik kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasına yönelik reformlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Modern sanayi toplumu ilerleme adına verimliliğin olduğu kadar ahlâki bir arayış olarak kişisel bağımsızlığın da aracı olmalıdır. Dolayısıyla sanayileşme projesinin bireysel bağımsızlığın kurumlaşmasına olanak sağlayacak maddi koşulları üretmesi gerekmektedir. Bireysel bağımsızlık esas hedef olarak görülmediği takdirde, serbest piyasa ekonomisi kendi işleyişi için gereken ahlâki temelleri baltalayacaktır.

Mill'in mevcut yapının adaletsizliklerine yönelik düşüncelerinin şekillenmesinde sosyalist eleştirilerin, özellikle de Owencılarla Saint-Simoncuların etkisi büyüktür. Mill, "özel mülkiyeti ve mirası vazgeçilmez, üretim ve mübadele

serbestisini toplumsal gelişmenin son sözü kabul eden eski ekonomi politiğin çok sınırlı bir öğreti olduğunu kısmen onlar sayesinde anladım” diyecektir (Mill, 1981: 173). Sosyalistlerin ortaya koyduğu sistemin doğru veya işleyebilir olmadığını düşünmekle beraber sosyalist doktrinler içerisinde pek çok doğru noktanın varlığını kabul eden Mill, onlardan önemli ölçüde etkilenmiş ve eleştirilerine kulak verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda bireysel özgürlük ile adil bölüşüm amaçlarını birleştirecek bir sosyal reforma olan ihtiyacı vurgulamıştır.

Sosyalizmi endüstri ve sanayi döneminin ürettiği kötülöklere karşı tek sığınak olarak görmeyen Mill (Levin, 2003: 78) bireysel mülkiyete ve rekabete dayalı bir sistemin tartışmasız bir şekilde toplumsal zenginliğin ve eşit dağılımın sağlanmasında en üstün sistem olduğunu düşünmektedir. Esas itibariyle bir faydacı ve pragmatist olarak Mill, kendini belli nitelendirmeler olmaksızın herhangi bir iktisadi doktrine bağlamak isteğinde değildir (Ebenstein, 2005: 315). Her şeye rağmen hangi sistemin en yüksek miktardaki özgürlüğü ve bireyselliği sağlayacağı konusunda nihai bir karara varmamıştır. Bunun nedeni, büyük ölçüde, tercih ettiği sistemin var olan kapitalizm ve sosyalizm modellerinden farklı oluşundan kaynaklanmaktadır (Baum, 2007: 154-5). Ona göre önemli olan nokta en geniş anlamda özgürlüğü ve bireyselliği sağlamaktır.

Mill, gelir ve refahtaki adaletin sağlanmasında iktisadi özgürlüğün önemini kabul etmekle beraber, eşitlik adına özgürlükten vazgeçilmesine karşı çıkmaktadır. Eşitlikçi bir düzen sağlamak adına kullanılan bazı araçların özgürlüğü önemli ölçüde kısıtladığını söyleyerek özgürlüğü önceleyen bir tavır sergilemektedir. Sosyalist sistemlerde eşitlik adına özgürlükten feragat edildiğini düşünmektedir. Onun sosyalizme yönelik eğilimi genelde ezilenlere yönelik romantik zayıflığına ve döneminde mevcut olan endüstriyel çalışma koşulları için duyduğu ahlâki tiksintiye bağlanmaktadır. Sosyalizme ilgi duymakla beraber bunun liberal kapitalist gelenekten bir kopuş olduğu söylemek mümkün değildir. Her şeye rağmen bireysel mülkiyete ve rekabete dayalı bir sistemin tartışmasız bir şekilde toplumsal zenginliğin ve eşit dağılımın sağlanmasında en üstün sistem olduğunu düşünmektedir. Onun sosyalist vizyonu ve değişim teorileri temelde iki noktayı ihtiva etmektedir. Devletin bazı noktalardaki öncülüğü ve rehberliği ile ekonominin yeniden organizasyonu ve genel oya dayanan parlamenter siyaset (Sarvasy, 1985: 312-6). Kendini bir ölçüde sosyalist olarak nitelemesinin nedeni bireylerin oluşturduğu birlikleri, örneğin modern anonim şirketlerini, sosyalist karakterli olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Burada kafa karışıklığının nedeni Mill değil, tarihsel çerçevedir. Mill’in yaşadığı dünyada mülkiyet büyük ölçüde bireylere ve ailelere aittir. Örneğin bugün Silikon Vadisi’nde kurulmuş küçük bir yazılım şirketinde çalışanların hisse sahibi olması ya da şirkete ortak olması Mill’e göre sosyalizmdir. Bu nedenle de kendisini ideal bir sosyalist olarak görmektedir (Capaldi, 2011: 220). Ancak Mill’in sosyalizmi, esas itibariyle kişisel refahın yeniden dağılımına güçlü bir şekilde bağlı bir piyasa sosyalizmi olarak ele alınmaktadır (Gray, 2001: 208).

5. Mill'de Sosyalist Uygulamalar Anlamında Demokratik Özyönetime Dayanan Kooperatif Birlikler

Mill modern toplumdaki bölünmenin çıkar farklılıklarına sahip emekçi ve işveren sınıfları arasında ortaya çıkan bölünme olduğunu ileri sürmüştür. (Mill, 1977b: 447). Modern toplum içinde işçi ve işveren ayırımına dayalı bir sınıfsal tabakalaşma var olmakla beraber sınıf çatışmasına karşı çıkan Mill, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin kaçınılmaz olarak bir sınıf çatışmasına yol açacağına inanmamaktadır. Böyle olmakla beraber mevcut iktisadi işletmelerde işçi ve işveren arasındaki çıkar farklılaşmasının ortaya çıkardığı tahakküme dayalı otoriter bir yapının bulunduğunu ifade etmektedir. Bu yapıda işçilerin tamamen pasif ücretliler konumuna indirildiğini düşünmektedir. Ona göre meslek seçiminde ve serbest hareket etmede çok az şansa sahip olan işçiler başkalarının arzularına ve belirlenmiş sabit kurallara bağlı olmakla aslında birer köle durumundadırlar (Mill, 1965: 209).

Mill, mevcut yapının insanları özgürlükten mahrum bıraktığını düşünmektedir. Alt sınıfların kaderlerini ilgilendiren düzenlemeler onlar adına ancak onlara rağmen yapılmaktadır. Bu patriarkal ve paternalist sistemde tahakküme dayalı hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmaktadır. Sistemin yarattığı bağımlılık ve paternalist korumacılık çalışanları kapitalist işverenin insiyatiline bırakmaktadır. Özgürlük anlayışı açısından bireysel özerkliğe büyük değer atfeden Mill'e göre bu durum işçilerin bireyselliğine ve kendilerini gerçekleştirmelerine büyük engel teşkil etmektedir.

Liberal düşünce açısından özel mülkiyet hukukun yegâne değilse bile başlıca kaynağıdır (Yayla, 2002: 40). Diğer yandan liberal düşünce bireyler arası yetenek ve becerilerden kaynaklanan doğal bir eşitsizliğin varlığını kabul eder. Bu durum liyakat anlayışını doğurur ve mülkiyet de liyakati yansıtır (Heywood, 2007: 99-101). Mill açısından bakıldığında da mülkiyet hakkı bireylerin vazgeçilmez haklarından ve devlet veya toplum bu hakka saygılı olmakla ve müdahale etmemekle yükümlüdür. Özel mülkiyeti herkesin kendi emeğinin ürünlerine sahip olması olarak ele alan Mill, toplumsal eşitlik adına özel mülkiyete yönelik her türlü müdahalelere özgürlüğe yönelik bir saldırı olarak bakmaktadır. Amaç bireysel mülkiyet sistemini ortadan kaldırmak değil onu geliştirmek ve toplumun her üyesinin bundan tam olarak yararlanmasını sağlamak olmalıdır (Mill, 1965: 214) Ancak bireysel özgürlüğün vazgeçilmez unsuru olan mülkiyet hakkı aynı zamanda bireyselliğe ve özgürlüğe yönelik büyük bir tehdit haline de gelebilmektedir.

Mill'e göre var olan sistemin ortaya çıkardığı adaletsizlikler esasında adil olmayan mülkiyet yapısından ve onun yarattığı fırsat eşitsizliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda gelir bölüşümündeki veya piyasa rekabeti içinde denge ücretlerdeki adaletsizliklerin emekten ziyade eşit rekabetin altını oyan mülkiyet dağılımındaki adaletsizliğe bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Baum, 2007: 137). Kapitalist sistemin çalışma koşullarını kabul etmeye zorlamak suretiyle çalışanları işverenlere bağımlı hale getirdiğini, buna bağlı olarak oluşan ücret-emek ilişkisinin de çalışanların özgürlüğüne zarar verdiğini düşünmektedir. Mill için bu

durum özgürlük değil, kişinin özgürlüğüne yabancılaşmasına izin verilmesidir (Mill, 1965: 953-4). Bu nedenle miras veya bağış gibi bireylerin kendi yeteneklerinin ürünü olmayan, , yalnızca başkalarının lütfuyla elde edeceği mülkiyet hakları üzerinde devletin meşru sınırlar koyabileceğini ileri sürmektedir (Mill, 1965: 225). Önemli olan fırsat eşitsizliğini bireysel mülkiyet ilkesine zarar vermeyecek şekilde azaltmaktır. Ona göre bu yönde çaba harcansaydı, sosyalist düşüncede var olan toplumsal kötülüklerin bireysel mülkiyetin omuzlarına yüklenmesi anlayışının bir mantığı kalmayacaktı. Mülkiyeti savunup ona ışık tutacak her görüşün öncelikle mülkiyet kurumunun eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde işlemesine neden olan noktaları düzeltilmiş olması gerekir. Mevcut mülkiyet yasaları özel mülkiyetin meşrulaştırıldığı zemine uygun olmadığı gibi eşitsizlikleri güçlendirerek herkesin yarıya eşit ve adil koşullarda başlamasını engellemektedir (Mill, 1981: 207-8).

Modern toplumun bireysellik, verimlilik ve ilerleme adına kendi kendini yönetme anlayışına doğru evrilmekte olduğu ve alt sınıfların artık kontrol ve denetimden çıkmaya başladığı tespitinde bulunan Mill'e göre toplumsal refah adalete ve bireysel özerkliğe bağlıdır. Uygarlığın ulaştığı modern toplum aşamasında çalışan sınıf önceki dönemlerin paternalist tahakkümcü anlayışına bağlı olarak çocuklar gibi yönetilemeyecektir. Her dönemin ve her toplumsal yapının kendi kurumlarını ürettiğine yönelik tarihselci bir bakışa sahip olan Mill, işçilerin ortak mülkiyetindeki kooperatif türü yapıların gelişeceği bir döneme doğru gidileceği öngörüsünde bulunmaktadır. Mill'e göre insanlığın ilerlemesi için son noktada egemen olması gereken ortaklık biçimi işçilerin eşitlik temelinde işbirliği yaptığı, sermayeye kolektif biçimde ortak olduğu ve işçiler tarafından seçildiği gibi yine onlar tarafından görevden alınan yöneticilerle çalıştığı bir ortaklık biçimidir (Mill, 1965: 759-75). Böyle bir yapının en önemli özelliği herhangi bir bağımlılık veya tahakküm içermemesidir. Çalışanlar bağımlılık içermeyen bir ilişki içinde birbirleriyle ve birbirleri için çalışacaklardır. Ona göre demokratik özyönetime dayalı rekabet halindeki işçi kooperatifleri tüm iktisadi faaliyet alanlarına yayılmalıdır. Daha da önemlisi bu ortaklık biçimlerinin zamanla klasik kapitalist işletme yapılarının yerini alacağını iddia etmektedir.

Mill, demokratik özyönetime dayalı iktisadi işletmelerin hem bireylerin özgürlüğünü ve bağımsızlığını hem de ahlâki ve entelektüel kapasitelerini geliştireceğini düşünmektedir. Demokratik özyönetime dayalı iktisadi işletmeler demokratik ideallerin öğrenilmesi sürecinde önemli bir tecrübe olacağı gibi, çalışanların ekonomik imkânlarının gelişmesine de hizmet edecektir. Kooperatif türü işletmelerle işçiler pasif durumlarından kurtularak ekonomik kararlara aktif şekilde katılabileceklerdir. Alınacak kararlara katılım aynı zamanda işçilerin kendi ücretlerinin belirlenmesinde de aktif rol almaları anlamına gelecektir. Böylelikle iktisadi işletmeler içinde gelişecek bir demokratik kültür sayesinde adil bir gelir dağılımının da sağlanabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla da çalışanların emeklerinin karşılığını gerçek anlamda elde edebileceklerini ve toplumsal adaletin sağlanacağını iddia etmektedir.

Çalışanların azami gelir elde edebilecekleri istihdamın nasıl gerçekleştirileceği üzerinde duran Mill, gelir bölüşümüne dayalı bir endüstriyel demokrasiden ziyade, kendi fayda anlayışına paralel olarak ortak yararlarla çalışmıyacak şekilde herkesin çıkarının bulunduğu bir ekonomik girişimden yanadır. Bu anlamda herkesin liyakat esasına göre ve ortaya koyduğu yetenekleri nispetinde bir gelir farklılaşmasını olağan bir durum olarak karşılamaktadır. Öncelikli olan adil bir gelir dağılımı ölçütü ortaya koymak değil, bireylerin özgürlüklerinin sağlanmasıdır. Buna bağlı olarak da bireyselliğin ve demokratik kültürün gelişmesi adına işçilerin mesleki örgütlenmelerinin önemi üzerinde durmuş ve sendikalaşmayı savunmuştur.

Mill'in tezleri temelde iki alan üzerine yoğunlaşmıştır: firmaların mülkiyetinin ve denetimlerinin işçilerde olması ile gelir ve refahın yeniden bölüşümü (Gray, 2001: 207) Servetin ve gelirin dağılımında etkili olan faktörlerin insanlar tarafından yaratıldığını ve değiştirilebileceğini düşünen Mill (Turanlı, 2000:93), sermaye birikiminin üretken istihdam sürecine katılanların tümünün ortak mülkiyeti haline geleceği bir sürecin sonunda sosyalizme yakın bir sistemin ortaya çıkacağını iddia etmektedir (Mill, 1967b: 738). Ancak böyle bir yapı kaynakların merkezden dağıtıldığı, rekabete, tercih özgürlüğüne ve girişimciliğe yer vermeyen bir sosyalizm ile de karıştırılmamalıdır. Mill açısından rekabetin ilerleme için vazgeçilmez olmadığı bir dönem düşünülemez. Rekabet bireyselliğin gerçekleştirilmesi, verimliliğin ve ilerlemenin sağlanması adına vazgeçilmez bir unsurdur. Dolayısıyla da kooperatif türü yapıların rekabetçi piyasa içinde diğer firmalarla eşit şartlarda rekabet halinde olmaları gerekmektedir. Mill için önemli olan bireyselliğin ve tercih özgürlüğünün bir yansıması olarak demokratik özyönetime dayalı girişimciliğin teşvik edilmesidir. Ona göre rekabet ve işbirliği karşılıklı olarak birbirlerini tetiklemekte, rekabet ortamı işbirliğini doğurmaktadır.

Mill, sosyalizmdeki otoriter anlayışta olduğu gibi, kooperatiflerin de bireyselliğe yönelik bir tehdit oluşturma potansiyelinden de endişelenmektedir. Modern sanayi toplumunun sınıf çelişkileri paternalist tahakkümcü yapıda ortaya çıkan ücret köleliğine dayanmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek devrimci sosyalist ütopyalarla değil, yasal reformlarla mümkün olacaktır. Diğer yandan bütün çözümlerin temelinde çalışan sınıfın entelektüel kapasitelerinin gelişmesi yatmaktadır. Temel kaygısı bireyselliğin ve ilerlemenin önündeki engellerin kaldırılması adına gereken reformların yapılmasıdır. Bu anlamda nüfus kontrolü, zorunlu eğitim ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın kaldırılarak kadınların da istihdam sürecine katılması üzerinde durmaktadır. Her şeye rağmen rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin bu reformlarla en tutarlı sistem olduğunu düşünmektedir.

6. Mill'in Liberal Düşünce Geleneğindeki Yeri

Temelde klasik liberal gelenekten aldığı ve koruduğu çok şey bulunan Mill, herhangi bir sistemin "iktisadi özgürlük sistemi" olduğunu iddia eden bir görüş benimsemek yerine, kendi kapsamlı özgürlük anlayışını farklı ekonomik sistemlerin faydalı yönlerini değerlendirmek üzerine kurmuştur (Baum, 2007: 106). Yaşadığı

dönemin toplumcu bakışının bir yansıması olarak sosyalizmden de etkilenmiş, sosyalizmi inceleyerek özel mülkiyet ile sınırsız rekabet üzerine kurulmuş olan modern kapitalist iktisat düzeninin adaletsizliklerini gidermeye yönelik bir çaba içine girmiştir. Mill'e göre ticaret ve sanayi ruhu olarak ifade ettiği rekabete dayalı serbest piyasa sistemi “yalnızca dar anlamda uygarlığın değil, aynı zamanda geniş anlamda ilerlemenin ve kültürün de en önemli araçlarından biridir. İçinde bulunduğumuz çağı ortaçağdan olumlu anlamda ayıran hemen her şeyi ona veya onun sonuçlarına borçluyuz” (Mill, 1977a: 197). Ancak önceki liberalizmin “en geniş özgürlük yasaların bulunmadığı durumda gerçekleşir” dogmasını bir yana bırakmış görünen Mill (Sabine, 2000: 125), serbest piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı sorunların çözümünde devlete sorumluluklar yüklemiştir. Onun iktisadi özgürlük anlayışı hem kişisel bağımsızlığı ve bireyin kolektif özyönetimini, hem de bireylerin kendi yaşamsal hedeflerine ulaşma amacıyla diğer aktörlere bağımlı olmadan hareket etme gücünü ve aynı zamanda da diğerleriyle birlikte hareket eden bireylerin iktisadi girişimlerin yönetimine katılımını kapsamaktadır. Mill'in iktisadi özgürlük anlayışının bu yorumu, iktisadi özgürlüğü en üst düzeyde sağlayacak iktisadi sistemle ilgili olarak, kapitalizm ve sosyalizmin göreceli erdemleri üzerine ortaya koyduğu görüşlerine ışık tutmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda da liberal ve sosyalist gelenekler arasında önemli bir temas noktası oluşturduğunu hatırlatan bir yorumdur (Baum, 2007: 108). Bu çerçeveden bakıldığında Mill, zenginliğin toplumda adalet ve hakkaniyete uygun olarak dağıtımı olan sosyal demokrasi anlayışının politik ekonomideki en büyük savunucusu ve bu anlamda sosyal demokrasinin öncüsü olarak görülmektedir (Yayla, 2002: 75).

Mill'in toplumsal düzen ve bireysel özgürleşim temelli klasik “negatif” ya da “bireysel” liberalizmi, gerçekte güçlenme ve insani gelişme gibi daha yüce amaçları olan daha “pozitif” ya da modern liberalizme dönüştürmeye yönelik ilk mantıklı adımı attığı söylenebilir (Boyd, 2007: 192). Ona göre liberalizm, sadece yürürlükteki düzene seyirci kalmak değildir, özgürlüğün koşullarını da yaratmaktır (Öktem, 1977: 233). Bu çerçevede bireycilikten kolektivizme kaymakla suçlanmıştır. Liberal düşüncedeki klasik liberalizm ve refah veya yeniden dağıtımcı liberalizm tartışmasının kabaca Mill'e dayandırılabilmesi ifade edilmektedir (Levy, 2003: 278). Ancak Mill, endüstride geniş boyutlara varan bir devlet mülkiyetine asla taraftar olmamış, piyasa rekabetinin verimsizlik ve sömürüye karşı temel bir güvence olduğuna inanmış ve kendi döneminde oluşum halinde olan refah devletine bile şüphe ile bakmıştır (Gray, 2001: 207). Mill'in argümanları liberal kültürün ortak yarara karşı kayıtsız kaldığı ve bir yurttaşlık erdemi oluşumuna izin vermediği şeklindeki itiraza yanıt verme çabası olarak görülmektedir (Capaldi, 2011: 301). Bu anlamda Mill'in eserleri liberal fikriyatın gelişiminde güçlü bir etki yapmanın yanında klasik ve modern liberalizm ayırımını belirginleştirmiştir. Klasik ve modern liberalizm arasında bir köprü oluşturan fikirleri hem on dokuzuncu yüzyıl başlarına doğru geriye hem de yirminci yüzyıla doğru ileriye bakmaktadır (Heywood, 2007: 71).

Hayek'e göre entelektüelleri sosyalizme yönelten kişi, klasik liberalizmin büyük kahramanı olarak kabul edilen Mill'dir. Bir noktada liberalizmin savunucusu ve klasik liberalizmin halefi olarak görülebilir, ancak özellikle son yıllarında tavizkâr bir eğilimle sosyalizme kaymıştır. Mill'i anlamadan dönemin liberal gelişmelerini anlamanın kolay olmadığını düşünen Hayek, onun Saint-Simoncuların nihai sosyal düzen anlayışından farklılaştığını, özel mülkiyetin ve serbest rekabet piyasasının kaldırılmasına karşı çıktığını, dolayısıyla da bir sosyalist olarak kabul edilemeyeceğini söyler. Ancak Mill, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasından ziyade kamuoyu baskısı üzerinde yoğunlaşması ve sosyalist düşüncelere olan eğilimi nedeniyle (özellikle dağıtımdaki adalet vurgusuyla) liberal düşünürlerin önemli kısmının ılımlı bir sosyalizme tedricen kaymasına zemin hazırlamıştır. Hürriyet Üstüne eserinde sosyal adalet anlayışına verdiği destek nedeniyle, liberalizm için bir model olarak görülmek bir yana, liberalizmin düşüşünün onunla başladığını ifade eder. Hayek'e göre Mill, sosyalizm lehine ileri sürülebilecek tüm argümanları büyük bir aşkla ve dikkatle ayrıntılandırmış, liberalizmin gerilemesine yol açacak şekilde liberal düşüncedeki kafa karışıklığının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Le'ge, 2008: 200-12).

Mill şu veya bu şekilde serbest piyasa ekonomisine, devletin yetkilerinin sınırlandırılmasına, hukukun üstünlüğüne bağlı ve bireysel hakları gözetin bağımsızlık kültürüne sahip modern bir devleti veya modern liberal bir kültürü savunmaktadır (Capaldi, 2011: s. 226). Her şeye rağmen Mill liberalizminin ekonomik yönü kesin ve açık olmaktan uzaktır. Yoksullara karşı sempati duymasına rağmen önerileri belirsiz, değişken ve çelişkili görülmektedir. Hükümet müdahalelerine karşı tutumu onun iyimser ve kötümser yönleri, hümanizmi ile faydacılığı, paternalizm ile bireysellik düşünceleri arasındaki çatışmayı yansıtmaktadır (Schapiro, 1943: 150).

SONUÇ

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaşanan sosyal, siyasal ve iktisadi gelişmelerin liberal düşünce içinde yol açtığı tartışmalar neticesinde erken dönem liberal anlayışı kendini revize etme gereği duymuştu. Klasik liberal anlayıştaki minimal devletin ortaya çıkan sorunları gidermedeki yetersizliği karşısında devletin fonksiyonlarında sosyal yönde genişlemeler olması gerektiği inancı ortaya çıkmıştı. Esas itibarıyla klasik liberal düşünce geleneğinin bir temsilcisi olarak kabul edilen Mill, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda meydana gelen sözkonusu gelişmelerden oldukça etkilenmiş bir düşünürdür. Temelde negatif özgürlük anlayışının bir teorisyeni olarak görülmesine rağmen özgürlüğü ahlâki sorumluluk çerçevesinde ele alarak pozitif özgürlük anlayışına doğru kaymıştır. Klasik liberal anlayışın dışına çıkarak düşüncelerine toplumsalcı bir bakış açısı ekleyen Mill, bir anlamda sosyal liberal bir filozof olarak görülmektedir. Diğer yandan siyasi eşitliği reddederek ve niteliğe dayalı çoğul oy hakkını savunarak klasik liberal düşünceden farklılaşmakta ve elitist bir tavır sergilemektedir.

Düşüncelerinin temelinde bireysel özerklik kavramı bulunan Mill, klasik liberal anlayışın “gece bekçisi devlet” anlayışını benimser görünmektedir. Ancak devlete ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunların çözümü adına ahlaki sorumluluklar yüklemiştir. Devlet müdahalelerine kuşkucu tavrını sürdürmekle beraber devletin yasal reformlar aracılığıyla fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldıracak müdahalelerine olumlu bakmıştır. Bu anlamda düşünceleri devletin sosyal hayata seçici müdahalesini öngören ve pozitif özgürlük alanını genişleterek eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan sosyal liberalizm ile ilişkilendirilmiştir.

Mill, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin kaçınılmaz bir şekilde sınıf çatışmasına yol açacağına inanmamakla birlikte kapitalist işletmelerdeki çalışanlar üzerinde tahakküme dayanan otoriter yapıların onların bireyselliklerine ve kendilerini gerçekleştirmelerine en büyük engel olduğunu düşünmektedir. Ona göre mevcut yapının paternalist yapısından kaynaklanan bir özgürlük sorunu vardır. Rekabete dayalı piyasa ekonomisini bireysellik ve ilerleme adına en uygun sistem olarak görmeye devam etmekte ancak bu sistemin her bireyin mülk sahibi olmasını sağlaması ve girişimci ruhu teşvik etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özel mülkiyetin mutlak bir hak olduğu konusunda şüphesi olmamakla beraber mevcut mülkiyet yasalarının adaletsizliğini sorgulayan Mill, mülkiyetin yapısının değişeceği öngörüsünde bulunmuştur. Bu anlamda iktisadi işletmelerin kendi kendini yönetme idealine doğru evrildiğini düşünen Mill, çalışanların ortak mülkiyetine dayanan kooperatif türü yapıların gelişeceğini varsaymıştır. Dolayısıyla da çalışanların özyönetimine dayanan rekabet halindeki kooperatif yapıların mevcut iktisadi işletmelerin yerini alacağı iddia etmiştir. Ona göre bu tür iktisadi yapılar sayesinde bölüşümde adalet gerçekleşecek, diğer yandan da demokratik kültürün yaygınlaşması sağlanacaktır.

Mill’in düşüncelerinde sosyalist eleştirilerin önemli bir etkisi vardır. Sosyalizme olan ilgisi dikkate alındığında, kendi sosyalizmini “ideal” veya “nitelikli” sosyalizm olarak tanımlamaktadır. Literatürde ise bir yandan ütopyacı sosyalizm olarak tanımlanırken diğer yandan da piyasa ekonomisi içinde kooperatif türündeki örgütlenmelerin ortak mülkiyetini sosyalizm olarak nitelemenin hatalı olduğu da ifade edilmektedir (Çağla, 2007: 36). Ancak iktisadi özgürlük ve özyönetim ile ilgili düşüncelerini işletme temelinde ele almakta ve daha büyük iktisadi güçleri bu kapsama dahil etmemekte, bu yönüyle de nedeniyle sınırlı kalmakla eleştirilmektedir (Baum, 2007: 158).

Mill, merkezi planlamaya dayalı bir sistemi tasvip etmediği gibi, her anlamda sosyal eşitlik anlayışını da benimsememiştir. Eşitlik adına özgürlüğü feda eden bir sosyalizm anlayışına karşı çıkmış ve her durumda özgürlüğü lehine tavır almıştır. Bireyin üstünde ve onu aşan kolektif fayda anlayışını reddeden Mill, rekabete dayalı piyasa ekonomisindeki adaletsizliklere rağmen, bunların giderek azaldığını ve çözümün de esasen bu sistem içinde var olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda özyönetime dayalı kooperatif sistemi düşüncelerini yansıtmaları bakımından önemli veriler sunmaktadır.

Genelde klasik liberal geleneğin bir temsilcisi olarak görülmesine rağmen Mill, herhangi bir sistemi kendi özgürlük sistemi olduğuna dair kesin bir kanıya varmamıştır. Onu yerine kendi özgürlük anlayışının gereklerine uygun olacak şekilde farklı sistemlerin faydalı yönlerini benimsemeye yönelmiştir. Bu anlamda da liberal ve sosyalist gelenekler arasında bir temas noktası oluşturmakla eleştirilmiştir. Buna bağlı olarak da sosyal demokrasi anlayışının savunucusu veya öncüsü olarak kabul edilmiş, klasik liberalizmle modern liberalizm arasında köprü rolü oynayan bir düşünür olarak nitelendirilmiştir. Diğer yandan da sosyalist düşüncelere olan tavizkar eğilimi ve sosyal adalet vurgusu nedeniyle liberalizmin gerilemesine yol açmakla suçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Barry, N. P. 2004. Modern Siyaset Teorisi. M. Erdoğan, Y. Şahin (çev). E. Akkurt (yay. haz.). Liberte Yayınları. Ankara.

Baum, B. 2007. J. S. Mill'in İktisadi Özgürlük Anlayışı. E. C. Ertem (çev). İçinde C. Çağla (yay. haz.). Mill. Say Yayınları. İstanbul. ss. 105-159.

Boyd, R. 2007. John Stuart Mill ve Liberal Çoğulculuğun İkilemi. B. Erdoğan (çev). İçinde C. Çağla (yay. haz.). Mill. Say Yayınları. İstanbul. ss. 161-206.

Capaldi, N. 2011. John Stuart Mill. İ. H. Yılmaz (çev). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Claeys, G. 1987. Justice, Independence, and Industrial Democracy: the Development of John Stuart Mill's Views on Socialism. Journal of Politics. Volume 49. Issue 1. Feb. 1987. pp.122-147.

Çağla, C. 2007. Ada'nın Harika Çocuğu. İçinde C. Çağla (yay. haz.) Mill. Say Yayınları. İstanbul. ss. 11-39.

Çaha, Ö. 2012. John Stuart Mill Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde Hürriyet Üstüne. J. S. Mill. M. O. Dostel (çev). Liberte Yayınları. Ankara. ss. 11-29.

Ebenstein, W. 2005. Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri. İ. Özel (çev). A. A. Ural (ed). Şule Yayınları. İstanbul.

Gray, J. 2001. John Stuart Mill: Liberalizmin Krizi. G. Bayraktar (çev). İçinde B. Redhead (der) Siyasi Düşüncenin Temelleri. Alfa Yayınları. İstanbul. ss. 199-213.

Hayek, F.A. 1963. Introduction. In J. M. Robson (ed) Collected Works of John Stuart Mill. Volume XII. University of Toronto Press. pp. xv-xxiv.

Heywood, A. 2006. Siyaset. B. Kalkan (ed). Liberte Yayınları. Ankara.

Heywood, A. 2007. Siyasi İdeolojiler. A. K. Bayram, v.d. (çev). B. Kalkan (yay. haz.). Adres Yayınları. Ankara.

Kapani, M. 1993. Kamu Hürriyetleri. Yetkin Yayınları. Ankara.

- Le'ge, P. 2008. Hayek's Readings of Mill. *Journal of the History of Economic Thought*. Volume 30. Number 2. June 2008. pp. 199-215.
- Levin, M. 2003. John Stuart Mill: A Liberal Looks at Utopian Socialism in the Years of Revolution 1848-1849. *Utopin Studies*. Vol. 14. Issue 2. pp. 68-82.
- Levy, J. T. 2003. Liberalism's Divide, After Socialism and Before. *Social Philosophy and Policy*. Volume 20. Issue 01. Jan. 2003. pp. 278-297.
- Mill, J.S. 1965. Principles of Political Economy, In J. M. Robson (ed) *Collected Works of John Stuart Mill*. Volume II-III. University of Toronto Press.
- Mill, J. S. 1967a. Essays on Economics and Society. In J. M. Robson (ed) *Collected Works of John Stuart Mill*. Volume IV-V. University of Toronto Press.
- Mill, J. S. 1967b. Chapters on Socialism. In J. M. Robson (ed) *Collected Works of John Stuart Mill*. Volume V. University of Toronto Press, pp. 703-753.
- Mill, J. S. 1977a. De Tocqueville on Democracy in America II. In J. M. Robson (ed) *Collected Works of John Stuart Mill*. Volume XVIII. University of Toronto Press. pp. 153-204.
- Mill, J. S. 1977b. Considerations on Representative Government. In J. M. Robson (ed) *Collected Works of John Stuart Mill*. Volume XIX. University of Toronto Press. pp. 371-577.
- Mill, J. S. 1981. Autobiography. In J. M. Robson (ed) *Collected Works of John Stuart Mill*. Volume I. University of Toronto Press. pp. 1-290.
- Mill, J. S. 2012. Hürriyet Üstüne. M. O. Dostel (çev). *Liberte Yayınları*. Ankara.
- Öktem, N. 1977. Özgürlük Sorunu ve Hukuk. *İstanbul Üniversitesi Yayınları*. İstanbul.
- Sabine, G. 2000. Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi. Ö. Ozankaya (çev). *Cem Yayınevi, İstanbul*.
- Sarvasy, W. A. 1985. Reconsideration of the Development and Structure of John Stuart Mill's Socialism. *The Western Political Quarterly*. Vol. 38. No. 2. Jun. 1985. pp. 312-333.
- Schapiro, J. S. 1943. John Stuart Mill, Pioneer of Democratic Liberalism in England. *Journal of the History of Ideas*. Volume 4. No. 2. Apr. 1943. Pp. 127-160.
- Skirbekk, G.; Gilje, N. 2006. Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi. E. Akbaş, Ş. Mutlu (çev). *Kesit Yayınları*. İstanbul.
- Skorupski, J. 2007. Liberal Doğalcılığın Kaderi. İçinde S. Dingiloğlu (çev). C. Çağla (yay. haz.). *Mill. Say Yayınları*. İstanbul. ss. 65-104.

Skousen, M. 2003. Modern İktisadın İnşası. M. Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak (çev). Liberte Yayınları. Ankara.

Sullivan, E. P. 1981. A Note on the Importance of Class in the Political Theory of John Stuart Mill. Political Theory. Vol. 9. No. 2. May 1981. pp. 248-256.

Şaylan, G. 2008. Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Kriz. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara.

Turanlı, R. 2000. İktisadi Düşünce Tarihi. Bilim Teknik Yayınevi. İstanbul.

Yayla, A. 2002. Siyaset Teorisine Giriş. E. Akkurt (yay. haz.). Liberte Yayınları. Ankara.

Yılmaz, A. 2001. Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar. E. Şen (yay. haz.). Vadi Yayınları. Ankara.